

MAGA A LÉT

Régi emlékek a neorealizmus útján

D É S I Á B E L

1. A csíra mag

Megfagyott szavak
a lázas szívben
lehet-e szavunk
a semmi előtt

időtlen térben
alszik az idő
lehet-e utam
az alkony előtt

mit adhat végül
az izzó gondolat
alvó hamu alatt
várni a lángot

a kicsi magnak
milyen a reménye
lehet-e idő
az alvó remény

kinek a csendje
e néma idő

csírázó magból
kinő majd a lét.

2. Út a fogalomig

Milyen a szó ha szólni kell
s az értelem messze késik
milyen világ a szó világa
ha megszólal maga a lét

a teljesség lét világa
ha lüktető időt beszél
az anyagból hogy lesz idő
s az emberből élő tudat

az ébredő idő folyam
az emberi lét ideje
ha belülről szól az idő
s a szavakban remeg a lét

a gondolat egyetlen szó
és ez a szó maga a lét
az anyagból kinövő lét
szellemet hord az időben.

3. A kezdet előtt

Kérdésből lesz a felelet
ha elhagyod a ketélyed
mért van lét semmi helyett
az egy csoda a kérdésben

hogyan van a lét mi általunk
ha kimondjuk a van szavát
és mögötte igent jelez
létünk arca az időben

az értelem csíra-magja
ott lapul a dolgok mélyén
ha a kérdés kivirágzik
földbe hull a jövő magja

évezredek fejlődése
egy kis lépés a lényegig
s megjelenik az ébredő
és alkotó Jövő-ember.

4. Az idő-lét

Sötét folyó az idő-lét
bennünk folyik éjszakája
mert sokarcú időt élünk
a kérdések vakságában

hány időben folyik a lét
és kihez szól a lét szava
döbbenetben mit felelhet
idő-létünk belső csendje

vég után és kezdet előtt
a születés titkaiban
minden térben és anyagban
idő-folyam mindig a lét

anyag-idő tér-időben
létet sürget születőben
születésből és halálból
kialakul az új kezdet.

5. Az anyagi lét

Maga a lét múltó idő
kezdet és vég örök lánc
az anyag is belső idő
idő-sziget a folyóban

a porszemek sziget léte
a ritka tér félelmében
évezredek kis porszeme
világot szív lényegével

a végtelen sodrásai
beszívják a kezdet álmát
a homályos idő-folyam
elrejtja a törvényeit

évezredek homályában
az értelem lassan ébred
időtlenül jön és múlik
a fejlődés végtelenje.

6. Az anyag-tér

Az anyag-tér időben él
idő léte maga a lét
látható és értelmetlen
belső titok burka beszél

bennem él a titok nyelve
de a szavak üres jelek
térben anyag anyagban tér
belső léte időbe tér

a végtelen területek
kis porszemmé zsugorodnak
ősi álmok iszonyata
ez a jövő köd-világa

együtt él a tér-anyagban
az örök múlt s örök jövő
idő él a belső létben
és a lét a tér-időben.

7. Maga a lét

Csak időben csíra a lét
belső idő a múlásban
az időben anyag a tér
szellemi lét a lényekben

csíra-remény idő-léte
az eljövőt is elérte
idő lesz az örök csíra
elfolyó tér a lét álma

az idő-lét időtlenül
időzíti a pusztulást
maga a lét hullámai
belső időt teremtenek

tér és idő anyagában
időtlenül él a jövő
egymást élve egymás ellen
szól a lét a létezőben.

8. Az ember felé

És mindenütt idő mélyből
felbukkan az ember jele
üzenete a lét álma
anyag csíra vak időben

a teremtés lassú idő
a holt anyag ébredése
belső léte időt teremt
a születő létezésben

minden halál egy új élet
párhuzama és hulláma
széthullásban átalakul
s újjászüli az elmúlást

ha felbukkan az időből
a csírázó emberi lét
a kis magból megszületik
az elmúlás tagadása

9. Végül az ember

Az ember csak lassú álmom
végtelen út az emberig
porszemekből a természet
a csírából élő tudat

véres idő a lassú út
az értelem csak dadogás
a pusztulás hullámain
túlnő-e az emberi lét

évezredek találkoznak
a fájdalmak reményében
sodró idő éjszakája
az öröklét félelmében

csak az álmok reménykednek
a végtelen hallgatásban
vereségből és romokból
felbukkan-e a zöld hajtás.

10. Vérző gondolat

Őstalaj idejét
keresem az éjben
a vérző gondolat
elér-e még ébren

ködben és mocsárban
üldöz a rémület
vacogva vihetjük
állati bőrünket

kicsi az emberség
s véres a félelem
belőlem szólhat-e
a béna értelem

nem tudok szavakat
de sikolt a kezem
a lábom gyökerét
iszonyba temetem

zuhatag századok
sodrában ha élek
hogyan is találok
szavakban meséket

nyelvet a nyelvemre
álmodik a létem
a szólás reménye
altat-e ha éltem.

11. Létem nyelve

Mint néma kérdés
keserű lében
úgy él a nyelvem
emberi létben

szerény kis eszköz
nagy terhek alatt
de belső létben
hogyan lehet szabad

népem és nyelvem
örökös vita
viszály a létben
s létező hiba

nincstelen vágyam
a lét nagy álma
örökös jajszó
hull a világra

szóban és vágyban
csak jajgat a lét
fájdalom marja
a lét gyökerét

se egész se fél
se marék jel
szétfoszló jajunk
szivárog éjjel

virágok hullanak
a sírok helyén
lesz-e szó arra
miért éltem én.

12. Feltámadt szavak elégiája

(Utópikus, feltételes módban)

Létünket viszi és
sodorja a múlás
és végül elfedi
a semmi hamuja
ki súgja meg holnap
életünk tavaszát
hogyan újra remegjen
a szavak hulláma

vándorló sorsunk a
vándorok ideje
szélvihar rendező
a sodró homokot
haldokló időben
alvásban lapulunk
kábulat leple a
hatalmas éjszaka

ó boldog emlékem
őrizd meg a nevünk
értelmünk mécsese
adjon új világot
bennünk a remény
táplálja az időt
s tavaszra nyíljon
a rózsák sóhaja

a szavak élete
a sóhaj ideje
villanás a szélben

pillanat hulláma
a lehunytt szemünk is
nemesség takarja
s mögötte ott lapul
a létünk hamuja

Hamuként betakar
s temet a hallgatás
a temető csendje
befedi a tájat
de nyíljon ki újra
a rózsák ajkain
a hajnal kérése –
virradjon a szónak

és aki várja a
felmentő szavakat
éjszakát kesereg
e pince világban
eszméim szelleme
emeld fel az ígét
és legyen rózsák
a szavak virága

csak bennünk élhet
a szavak sóhaja
kinyíló szavakban
a van és a legyen
támadjon fel újra
a szavak reménye
születő életre
az igen és ámen.

Szabadka, 1977–1995

MAGA A LÉT

Jegyzetek és kommentárok e versciklushoz

1. A kiindulópont

A gondolati tartalmú, gondolati igényű költészet legnehezebb feladata a szűkebb értelemben vett filozófiai kérdések megszólaltatása. A költészet tárgya az ember és az emberi környezet világa. Szélesebb értelemben ez a természet és történelem hatalmas témaköre. Itt természetesen könnyebb a feladat, mert a természet képeiről, változásairól a szavakkal kifejezhető festői eszközökkel és képi látomásokkal a költő mindig könnyebben boldogul.

A történelem széles távlati képe is megoldható, mert itt is az emberi világ dolgairól, harcairól, szenvedéseiről van szó, és ez a költészet egyik legősibb témája volt. És amíg emberek lesznek e földön, addig a problematika is jelen lesz minden irodalmi formában.

De ott, ahol a filozófia elvont, lényegi kérdéseiről van szó, ott a költészet a legnehezebb feladatok előtt áll. Itt nem lehet a filozófia nehéz, elvont és száraz nyelvén írni. A komoly szakismeret és az eredendő filozófiai hajlam sem elegendő ahhoz, hogy ezt a témakört sikeresen meg lehessen oldani. A költőnek a filozófia témakörét és nyelvét le kell fordítania a költészet nyelvére. És ez a tartalmi-formai fordítás bizony nehezebb, mintha egy idegen nagy költőt kellene lefordítania a saját nyelvére. Itt nemcsak a tartalmi hűség nehézségei jelentenek nehéz feladatot, hanem az új költői-filozófiai nyelv is új feladatot jelent. A költői nyelv gazdag, hajlékony és mindig formálható, és újrateregethető világa itt a legnehezebb feladattal találkozik. A közös nyelv, a közös célok megfogalmazása a legnehezebb.

De ez sem a költészet, sem a filozófia számára nem jelent új feladatot. A filozófia és a költészet találkozása, párbeszéde és kölcsönös mérkőzése legalább három évezrede tart. A régi kínai filozófiában a Tao-te king a legszebb példa. Indiában az ősi filozófiai szövegek és himnuszok, a védák és Upanisádok világa a költészet és filozófia találkozása, és vívódásokkal teljes harmónia világa a mi számunkra is.

A régi görög filozófiában Parmenidész, Empedoklész vagy az államférfi Szolon egyaránt volt filozófus és költő is. Az ő nyomukban próbálkoztak a kései utódok is, hogy a filozófia kihívására maguk is felvegyék a versenyt. Mert ahol van filozófia és van költészet is, ott mindig is lesznek ilyen harmóniára törő törekvések. A mi XX. századunkban a világirodalomban három nagy név fémjelzi a filozófia és a költészet találkozását. Az angol T. S. Eliot, a francia Valéry és a német Rilke egyaránt hősi küzdelmet vívtak, és sikeresen is oldották

meg nehéz feladatukat. A mi századunk magyar irodalmában először Babits Mihály, József Attila, majd a következő nemzedékekből Kálnoky László és Nemes Nagy Ágnes adtak példát e megoldásokra.

A költői nyelvnek a filozófiával szemben vannak bizonyos nagy előnyei és lehetőségei. Itt sokkal nagyobb a szókincs és az eszközök is hajlékonyabban gazdagabbak. A költői jelzők, a képek, a hasonlatok, a sajátos ritmus, a dallamképletek érzékeltetni tudnak nagyon sok, szavakkal nehezen kimondható dolgot az ember világából. És itt a költőnek nem is kell átvenni a filozófia száraz és nehéz fogalmi eszközeit és terminológiáját. A költői nyelv is lehet a filozófia eszköze és jó munkatársa az együttműködésben. A költői nyelv itt úgy hangzik, mint a vonósnyeges a filozófia száraz és kopogó zongorahangjával szemben.

A zongora adhat súlyos és komor, nehéz hangokat, de a lírai tónus és a dallamos igazi zenei hang elérhetetlen marad a számára. És ez a zenei hang itt az emberi lét teljességének a hangját jelenti.

2. Filozófiai kérdések

A filozófia történetében az ontológia (régebben metafizika) jelenti minden gondolkodás alapját és általános elveit. Ez a létező világ egészét a maga lényegében kívánja kifejezni. Azt, ami van, és ahogyan az van. Arisztotelész a *Metafizikában* ezt így fogalmazza meg:

„Van egy tudomány, mely a létezőt mint létezőt vizsgálja és vele mindazt, ami a létezőt önmagában és önmagáért megilleti. Ez egyetlen részleteket vizsgáló ún. szaktudománnyal sem azonos” (Negyedik könyv, első fejezet).

Ezt a megfogalmazást a hetedik könyv első fejezetében így folytatja és konkretizálja:

„A »létező« kifejezés több értelemben használatos, mint ahogy e jelentéseket előbb már kifejtettük a jelentések sokféleségéről szólva. A létező ugyanis egyrészt a mibenlétet és a rámutatással megjelölhető egyedi létezőt jelenti, másrészt pedig a minőséget vagy a mennyiséget, vagy valami mást az ily módon használt kategóriák közül. A létezőnek e sokféle jelentése közül nyilvánvaló, hogy a legelső a mibenlét, ami a lényegét jelenti. Mert ha azt akarjuk megmondani, hogy ez a bizonyos dolog milyen, akkor vagy jónak vagy rossznak mondjuk, nem pedig három láb hosszúnak, vagy embernek.”

Az ontológia (metafizika) központi kérdése mindig is az anyag, a tér és az idő kérdései voltak. Mert e három fogalom jelenti az egész emberi világ alapjait és törvényszerű folyamatainak is az energiáját és változó fejlődő folyamatát.

A lényeg pedig az, hogy a dolgokban rejlő belső energia és mozgási fejlődési lehetőségek létrehozzák nemcsak a belső, hanem a külső időt is. Itt egyesül a születő, a meglevő és az elhaló is. A természetben, a társadalomban és az

emberi testben is vannak születő, fennálló és lassan elhaló részek. E három tendencia harmóniája jelenti az élet harmóniáját. Ha ez az egyensúly felbomlik vagy meghibásodik, és túlsúlyba kerül a pusztuló, megbénuló részek növekedése és uralma, akkor kezdődik a betegség, és utána a halál is.

A lételmélet a mi korunkban a legnagyobb kihívással úgy találkozott, hogy egy sereg felfedezés az atomfizikában és a biológiában hatalmasan megváltoztatta tudományos világképünket. De a filozófia e kihívásokra még nem tudott adekvát feleletet adni. Pedig hát a tudományok körében most is voltak és vannak is kiválóan képzett tudósok, akik a filozófia világát és nyelvi-formai eszközeit is kiválóan ismerik. Ide tartoznak többek közt Heisenberg és Weitzcker is.

Az új tudományos felfedezések azt jelentik, hogy gyökeresen át kell értékelni az anyag, a tér és az idő fogalmait, és mindazt, ami e kérdéshez tartozik. A materializmus régi filozófiai fogalma ma szegényes, egyoldalú és teljesen elégtelen. Az idealizmus a maga eszményi elveivel és a dolgok szellemi lényegét hangsúlyozó nézeteivel megsejtett valamit, amit be kell foglalni az új filozófiai elvekbe. Az anyagi létnek belső ideje, belső fejlődési, mozgási folyamatai vannak, és törvényszerűsége is, amely a gondolkodó és programozott rendszerek legfontosabb sajátja. Vagyis az anyagnak is van gondolkodó irányító programozott belső élete. Bloch azt mondja, hogy az anyagnak is megvan a maga utópiája. Az agynál ez azt jelenti, hogy valami előre eltervelt programozott fejlődési, változási tendenciákat és folyamatokat hordoz magában, amelyek új és meglepő eredményeket hoznak létre. Az utópiát nemcsak jelzi és programozza, hanem meg is valósítja.

A három természeti és természetfilozófiai fogalom – az anyag, a tér és az idő egyet jelent. Egymást áthatják, egymásban élnek, és egymás által léteznek. Az anyag minden objektum, amely a mi körünkben létezik. Az anyag térben is időben létezik. De ez a tér és idő az anyagban belül is jelen van. Az anyag sűrűsége és ritkasága ezért a végletekig sűríthető és ritkítható.

A világűrben ezért vannak a végső határig sűrített tömegű bolygók, amelyek még a fény kisugárzását is megakadályozzák. És vannak hatalmas térségek, ahol csak kis parányi porszemek, gázok és ritkított levegő van.

Az idő uralja úgy az anyag és a tér belső világát, mint az egész külvilágot, vagyis a világegyetemet. De az idő nem önmagában levő erő és folyamat. Az idő az anyag mozgásának, fejlődésének, változásának a folyamata. Az idő az anyagban az anyag által létezik. Ha nincs anyag, akkor nincs sem tér, sem idő.

De ugyanakkor az egész tér és anyagi világ maguk is időben élnek, változnak és fejlődnek. Az anyagi világ tehát kitermelte magában és maga kívül azt a fejlődési folyamatot és energiát, amelyet időnek hívnak. Az idő az anyag működésének és fejlődésének az energiája és funkciója.

A tér, amelyben az anyag létezik és változik, maga is az anyagnak egyik ritkább, hígabb, oldottabb változata. Ha nem létezne a térnek ez az anyagi

formája és funkciója, akkor az anyag léte és mozgása sem volna lehetséges. Az anyag úgy lebeg, úszik és változik a térben, mint a vízben a hal és a vízinövények sora.

Az anyagi világnak a legnagyobb titka és egyben lényege, hogy a legkisebb részben, a magban is benne van a hatalmas és nagy egésznek a programja és lehetősége. A kis magból néhány év múlva hatalmas és erős tölgyfa nőhet, amely akár száz évig is erősen és hatalmasan él a maga környezetében. Pedig hát úgy kezdődött, hogy egy kis mag a földre hullott, ott kicsírázott, gyökeret eresztett, nőni kezdett, és végül hatalmas fa lett belőle. És ugyanilyen rejtély az is, hogy az emberi magból is hogyan lesz néhány hónap alatt újszülött csecsemő és később pedig gyerek, felnőtt és érett férfi, aki csodálatos új dolgokat hozhat létre.

Az idő tehát az anyag külső és belső mozgás Életének a kifejezése. Ott ahol az anyag él és mozog, ott van idő, ott múlik az idő. Az idő léte ezért az anyag funkcionális életéből jön létre. Amint létrejön az anyag, létrejön az idő is.

A természet belső szellemi élete a maga törvényszerűségeit fejezi ki. Mi e törvényszerűségeket, belső programozásokat, a tudatosan és jól megtervezett fejlődési folyamatokat csak most kezdjük megsejteni és értelmezni. Mi még azt sem tudjuk pontosan megfejtetni, hogy egy kis mag világában mi történik addig, amíg legalább egy méter magas vékony kis facsemete lesz belőle.

3. Gondolat és nyelv

A vers és filozófiai-ontológiai részének a befejezése után szükségszerűen az emberi léthez és az ember fogalmához vezetett az út. Mert az egész természet és világegyetem léte az ember nélkül üres és értelmetlen volna. Az emberi lét pedig a tudathoz, és a kifejezett tudat a gondolkodás, a nyelv és a lét megerősítése a cselekvés világához vezetett el.

Az emberi lét kifejezését, a tudatot, a nyelvet és a nyelvből eredő kapcsolati rendszer világát végül az értelmet nyert nyelvhez vezet el.

A történelmi és természeti utazás és titkos fejlődés és harc jelzi ezt az utat. Az emberi lét a tudatban fejeződik ki a legmagasabb fokon.

A lét és a nyelv viszonyát a két filozófiai világképhez viszonyítva visszaállítja a maga természetes helyére és fejlődési útvonalába. Nem a nyelv a lét ura, hanem a létben foglal helyet az emberi nyelv mint az emberi élet egyik kifejezőeszköze. És ugyancsak polémia ez a vers Wittgenstein nézetével is, aki azt mondja, a nyelv határai egyben a világ határai is. Nagyon nagy baj volna, ha ez így volna, mert akkor nagyon kicsiny, szűk és gyenge volna a mi világunk. A nyelv e világ egyik kis része, és e kis rész nem lehet nagyobb mint az egész világ. Egy fa nem lehet azonos sem az egész világgal, sem azzal az erdővel, amelyben ő maga is ott áll a többi fa között.

A nyelv nem a határa sem az embernek, sem az emberi világnak. A kutya farka nem csóválhatja az egész kutyát. De a kutya a maga idegrendszerén és izmain át megcsóválhatja a farkát.

Legyünk mi is így az emberi nyelvvel mint a kutya a farkával. És ezt azért is hangsúlyozni kell, mert korunk filozófiájában vannak olyan irányzatok és tendenciák, amelyek a részletek és eszközök világát teszik meg az egész emberi világ lényegévé és értelmévé.

A harmadik vers (e ciklus epilógusa) *A feltámadt szavak* egyik lehetséges utópikus változatát feltételes módban képzelem el. Mint egy optimista és jobb változatot egy bizonyos időben.

Ha tehát a nyelv feltámadását és újjászületését kívánjuk és jelezzük utópikus módban, akkor ez az egész emberi létnek és sorsnak a megújulásából képzelhető csak el.

A költő, aki várja a feltámadó szavakat a maga létének igazolására. De itt arról van szó, hogy ezt a lassú hanyatlásra ítélt világot felriasszuk, felébresszük és új erők mozgósítására készítssük, hogy minden dolog így elnyerje a maga értelmét és célját. Az értelmet vesztett életben az emberi szavak és maga a beszéd is értelmetlenné válik.

De hol van még az a holnap, amely örömmé tudja változtatni ezt az elégiát a csend és a temetői mélabú világában.

Szabadka, 1995 őszén